

**Зміни в студентському складі вузів Наддніпрянщини
в роки українських визвольних змагань:
досвід Київського комерційного інституту**

Стаття висвітлює малодосліджений період в історії вищої школи України – розвиток вітчизняних вузів у добу українських визвольних змагань 1917–1921 рр. Тема досліджується на прикладі Київського комерційного інституту. Увага зосереджена на змінах в студентському контингенті Київського комерційного інституту. На основі архівних матеріалів реконструюються зміни в структурі його студентського складу в контексті політичних подій цього періоду вітчизняної історії.

Ключові слова: Київський комерційний інститут, студентський контингент, структура вузу.

Статья освещает малоисследованный период в истории высшей школы Украины – развитие отечественных вузов в эпоху украинской освободительной борьбы 1917–1921 гг. Тема изучается на примере Киевского коммерческого института. Внимание сосредоточено на изменениях в студенческом контингенте Киевского коммерческого института. На основании архивных материалов реконструируются изменения в структуре его студенческого состава в контексте политических событий этого периода отечественной истории.

Ключевые слова: Киевский коммерческий институт, студенческий контингент, структура вуза

The article highlights scantily researched period in history of higher education in Ukraine – development of native universities during the age of Ukrainian liberation competitions in 1917–1921. The topic is investigated by example of Kiev Commercial Institute. Attention is focused on changes in student contingent of Kiev Commercial Institute. Based on archival materials the changes of its student body structure are reconstructed in the context of political events during this period of national history.

Key words: Kiyev commercial institute, students contengent, the Structure of the Hihher Educational Estadishment.

У серпні–вересні 1916 р. Київський комерційний інститут повернувся з Саратова (де з осені 1915 р. він перебував на евакуації) до Києва і відновив навчальний процес у рідному місті. Станом на 1 січня 1917 р.

в інституті нараховувалось 5977 студентів [1] (з них 5701 особа чоловічої статі і 276 – жіночої). У соціальному відношенні студенти поділялись наступним чином: 560 осіб були вихідцями з дворян та державних службовців, 1200 – з духовенства, 1676 – з міщан, 1537 – з селян, 1004 – з інших станів [2].

Національний склад студентів у період імперії висвітлювався не часто, але його можна реконструювати на основі даних конфесійної приналежності. Так, у конфесійному відношенні абсолютна більшість студентів Київського комерційного інституту на початок 1917 р. були православними (себто українцями та росіянами) – 4246 осіб. Решта: католиками – 685 осіб (тобто переважно поляками), юдаїстами – 456 (тобто євреями), протестантами – 203 (їх національна приналежність була різноманітною – від вихідців з Прибалтики та німецьких колоністів до українців включно), старообрядцями – 26 (головно росіяни), караїнами – 12 та ще 249 осіб представляли інші конфесії [3] (сюди входили численні вихідці з Закавказзя, які фіксуються за даними щодо вступу студентів та за студентським земляцтвом, що діяли в інституті [4].

Таким чином, станом на січень 1917 р. етно-соціальний та конфесійний склад студентського контингенту Київського комерційного інституту в основному відповідав загальному стану студентства Російської імперії, але за винятком дещо більшої частки євреїв у ньому. Дана обставина була загалом характерною для навчальних закладів Києва комерційного (тобто, вживаючи сучасної термінології – економічного) профілю [5].

Унаслідок подальшого загострення соціально-економічної кризи, а також із загальною політичною кризою та змінами влади, на 1917 р. вуз не отримав ніякого фінансування з державної скарбниці. Тож головним джерелом прибутку залишалася плата за навчання (надійшло близько 350 тис. руб.). Основна маса коштів витрачалася на сплату різних податків, оплату викладачам та ін. персоналу, ремонт приміщень та закупівлю нового інвентарю та літератури. Давались взнаки негативні наслідки евакуації та реевакуації: скоротилась чисельність професорсько-викладацького штату, не вдалось повернути до Києва все евакуйоване майно, частина приміщень інституту в Києві й надалі була зайнята військовими [6]. Але справжні випробування були попереду.

Наприкінці лютого – на початку березня 1917 р. в Російській імперії відбулася чергова демократична революція: безкровним шляхом вдалося змусити імператора Миколу II зректися влади і в Росії було проголошено республіку. Влада перейшла до сформованого з представників ліберальних та правих сил Тимчасового уряду. Водночас представники лівих сил утворили власні органи влади на місцях – ради робітничих, солдатських та селянських депутатів. Так, у країні сформу-

валось двовладдя, що вносило хаос та плутанину в систему управління та загальний хід життя. В Україні ситуація ускладнювалася в зв'язку із виникненням третього владного центру – Української Центральної Ради, оскільки російські органи влади одразу ж увійшли з нею у конфлікт, що тривав аж до повалення Тимчасового уряду. До того ж українські губернії Російської імперії (а з березня 1917 р. – республіки) продовжували виступати тиловою зоною Південно-Західного фронту. Тож в Києві продовжували перебувати значні військові контингенти, біженці, що в поєднанні із продовженням бойових дій посилювало соціально-економічну кризу.

Особливо відчутно ці процеси відобразились на вищій школі. З одного боку, влада цілком занедбала освітню сферу, а з іншого – і населенню частково було не до навчання. Ускладнювались і можливості навіть для приватної закупівлі літератури та навчального обладнання, не кажучи вже про наукові та навчальні (студенти інституту, що відряджались на практику за кордон, найчастіше спрямовувались до Німеччини) [7] зв'язки. Окрім цього студентство, що традиційно відзначалось значною політизацією та радикальністю настроїв, ще більше піддалось ним і в основній своїй масі забувало про навчальний процес. Це було зумовлено і зникненням старої суворої дисципліни, що спричинило прагнення до повної відмови від будь-якої регламентації. Цьому сприяв і прихід до вищої школи значної кількості, прямо кажучи, пройдисвітів (осіб без середньої освіти, культури та інтелектуально обмежених), які вступали до вузів, прикриваючись своїм "пролетарським" походженням, унаслідок чого вони начебто не могли вступити до вищої школи "за старого режиму". Нова влада фактично скасувала вступні іспити, що додатково полегшувало процедуру вступу.

Як наслідок, до вузів прийшли ще більш революційні (або й просто анархістські налаштовані) елементи. Тож головною складовою життя студентства стала політична – це характеризувало всі без винятку вузи Києва та ін. регіонів колишньої імперії [8]. Студенти почали втручатися в управління вузами і при цьому втрачали бажання навчатися. Захопили ці процеси і Київський комерційний інститут.

Засновник та директор Київського комерційного інституту М.В.Довнар-Запольський, як представник старої генерації професури (хоча й ліберально налаштований), не міг сприйняти цих змін, справедливо вбачаючи у них шкоду для справи освіти та елементарний популізм. Тому вже на засіданні Навчального комітету 5 березня 1917 р. (тобто за два дні після встановлення нової влади) він виступив з критикою ідеї допущення представників студентів на засідання цього комітету (чого вимагала інструкція комісара освіти Тимчасового уряду). Оскільки ж його думка не була врахована, М.В.Довнар-Запольський подав заяву

про звільнення і з 20 березня 1917 р. склав обов'язки ректора інституту [9]. У відповідь Міністерство торгівлі та промисловості рекомендувало Опікунській раді Комерційного інституту обрати нового директора. Однак це відбулося лише наприкінці 1917 р.: вочевидь в інституті розраховували, що Довнар-Запольський погодиться залишитись. Принаймні до березня 1918 р. до нього неодноразово звертались із проханням читати низку курсів (економічну історію Росію, історію російського державного права та історію цивільного права), але він відмовився, посилаючись на хворобу, а невдовзі взагалі виїхав з Києва.

Отже, до кінця 1917 р. інститут жив без повноправного керівника. Виконуючим обов'язки директора було обрано П.Р.Сльозкіна, який і до цього неодноразово виконував ці обов'язки. І лише з кінця 1917 р. ректором став К.Г.Воблий (офіційне обрання якого відбулося вже на початку 1918 р.) [10].

Головним завданням протягом 1917 р. залишалося збереження самого вузу від закриття внаслідок відсутності фінансування та поглиблення кризових явищ в усіх сферах життя. Та інституту вдалося самотужки відстояти своє право на існування. Погіршення матеріального становища змусило керівництво Київського комерційного інституту з листопада 1917 р. піти на здавання будинку по Бібіковському бульвару № 28, що належав інституту, в оренду, а також підвищити плату за навчання [11].

Та попри важкі соціально-економічні та політичні умови, 1917 р. став і роком пробудження національної свідомості, полегшення умов для здобуття освіти всіма соціальними групами. Як наслідок, почалася зміна студентського контингенту – вуз почали наповнювати вихідці з соціальних низів, а також із сільської місцевості. Зростала частка українців при зменшенні відсотку євреїв. В інституті почався процес українізації, прийшли національно свідомі студенти. Так, у липні 1917 р. заяву про вступ до інституту подав О.П.Довженко [12]. 12 грудня 1917 р. він отримав матрикул за №1075 [13]. Представником зовсім іншого політичного крила студентства був син М.В.Довнар-Запольського Всеволод. Останній сповідував соціалістичні ідеали, підтримував більшовиків, а тому розірвав контакти із батьком і вступив до Комерційного інституту (на економічне відділення) вже після його уходу з посади директора вузу – в листопаді 1917 р. [14]. Водночас в інституті навчався і ще один представник більшовицького напрямку – Карл Якович Бауман [15].

Правда, в цілому кількість студентів скоротилася: наприкінці 1917 р. згідно офіційної статистики інституту у ньому навчалось 3235 студентів (з них 118 – вільно-слухачі) [16].

Проте навчальний процес у Київському комерційному інституті не припинявся і попри подальше загострення політичної ситуації наприкінці 1917 р. Так, прийом до студентів тривав і після жовтневих подій у Петрограді. Загальна ж кількість студентів станом на 1 січня 1918 р. зросла (порівняно із 1 січня 1917 р.) з 5977 до 6542 осіб [17]. Окрім цього, враховуючи ситуацію, зумовлену тривалими бойовими діями, при інституті з вересня 1917 р. почали працювати спеціальні курси для "увечных воинов" [18], які надавали пільги при вступі та полегшену програму для здобуття економічної освіти особами, що зазнали поранень та інвалідності під час бойових дій на фронтах Першої світової.

Внаслідок наближення фронту на початку 1918 р. до Києва, а потім і в зв'язку із здобуттям міста більшовиками, в інституті залишився тільки 2841 студент [19], тоді як станом 1 січня 1918 р. в інституті навчалось близько 6500 студентів [20]. В період же першого захоплення і перебування у Києві більшовиків (26 січня – 7 березня 1918 р.) посаду ректора в Комерційному інституті було скасовано і управління вузом здійснював комісар [21].

Після повернення української влади до Києва в березні 1918 р. посаду ректора було відновлено і проведено легітимні вибори на цю посаду – ректором знову став К.Г.Воблий, який займав цю посаду до вересня 1919 р. [22]. Невдовзі влада в Україні перейшла від Центральної Ради до П.Скоропадського, який проголосив встановлення в Україні Гетьманату (або Української Держави). Період існування Гетьманату (29 квітня – 14 грудня 1918 р.) ввійшов в історію українських визвольних змагань 1917–1921 рр. як час найбільшої стабілізації та справді суттєвих дій у напрямку державного будівництва. Все це вплинуло і на Київський комерційний інститут. Зокрема, відновилось державне фінансування вузу. Влада асигнувала кошти на ліквідацію тих катастрофічних збитків, яких зазнав наш вуз унаслідок захоплення Києва більшовиками і подальшого пограбування міста на початку 1918 р.; а також на придбання закордонної періодики [23]. А інститут власним коштом придбав бібліотеку покійного проф. Самофалова [24], що складалася з 2400 томів та 4200 брошур, чим було суттєво збільшено бібліотечний фонд інституту. Причому бібліотека Комерційного інституту стала однією з кращих у місті. Тож не дивно що влада в січні 1919 р. мусила звернутися до керівництва нашого вузу з проханням посприяти у створенні фондів Національної бібліотеки (нині – Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського НАН України) [25].

У цей час також відбулася суттєва зміна структури вузу – економічне та комерційно-технічне відділення були перетворені на однойменні факультети. Економічний факультет складався з земсько-

міського, страхового, педагогічного та банківського відділів; а комерційно-технічний – з товарознавчого, кредитного, торгівельного та залізнично-експлуатаційного відділень. Відбулася суттєва реорганізація навчальних програм у плані зміни та розширення кількості дисциплін викладання. Навчальний процес переводиться на українську мову, в зв'язку із чим Комерційний інститут отримує спеціальну інструкцію від Міністерства освіти Української держави. Цю інструкцією влада також нагадувала, що державні службовці (до яких тоді зараховувались і професорсько-викладацькі кадри) зобов'язані складати присягу на вірність Українській Державі ("Урочисто обіцяю вірно служити Державі Українській, визнавати її державну владу, виконувати її закони і всіма силами охороняти її інтереси і добробут") [26]. Дана обставина (прирівнювання викладацьких кадрів до державних службовців) сприяла підвищенню статусу та рівня оплати викладацької праці.

Не стояв вуз і осторонь загальнодержавних питань. Так, на сьогодні є невідомим той факт, що економічний бік реалізації Брестського мирного договору 1918 р. українського уряду з країнами Четверного блоку розроблявся професорами Київського комерційного інституту. 13 квітня 1918 р. представників від Київського комерційного інституту навіть спеціально запросили на засідання Малої Ради УНР для уточнення пов'язаних із цим питань [27]. Представники нашого вузу брали дієву участь і в проведенні економічної політики українських урядів періоду визвольних змагань, зокрема в організації презентації української продукції перед європейськими імпортерами було запрошено професорів П.Р.Сльозкіна та В.Г.Шапошнікова [28]. Інститут сприяв створенню Міністерства шляхів Української Держави в травні 1918 р., надавши йому в оренду і частину своїх приміщень [29]; а департамент митних зборів Української держави орендував лабораторії Комерційного інституту [30]. Загалом у цей час площі інституту орендувались численними державними установами, навчальними закладами і навіть Українською академією наук [31].

Оскільки тривалі бойові дії призвели до позбавлення значної частини молоді можливості здобувати вищу освіту, то керівництво Інституту прийняло рішення надати абітурієнтам, що відбували військово-повинність, низку пільг, а саме: прийом поза конкурсом, звільнення від плати за слухання лекцій, пріоритет у призначенні стипендії [32]. До інституту восени 1918 р. вступило 1655 осіб [33]. Таким чином, станом на 1 січня 1919 р. загальна кількість студентів інституту досягла найбільшої за роки визвольних змагань кількості – 9500 осіб [34] – такої кількості студентів у вузі вдалося досягти лише у 1960-х рр. [35].

Падіння Гетьманату і відновлення УНР у формі Директорії (що відбулося 14 грудня 1918 р.), призвело до відновлення боротьби за

владу в Україні та поновило негативні тенденції в соціально-економічній та інших сферах життя, які вдалося почасти подолати в часи Української Держави. Як і завжди, всі ці зміни в історії нашої держави повністю відобразились і на долі її вищої школи. По-перше, зміна влади обумовила припинення навчального процесу. Вже 14 листопада 1918 р. (в день офіційного постановня альтернативної гетьману української влади – в особі Директорії УНР) "начальник киевского гарнизона приказал закрыть все высшие учебные заведения в целях поддержания общественного порядка" [36]. Правда, вже 17 грудня 1918 р. міністр народної освіти (вже уряду Директорії УНР) доручив відновити навчання з 18 грудня [37]. Закономірно, що відновлення збройної боротьби, епіцентром якої ставав Київ зумовило втечу з міста частини молоді (аби уникнути примусової мобілізації або й випадкової смерті під час частих змін влади) [38]. Проте на місце старих приходили нові студенти, що засвідчило традиційний для населення України потяг до знань.

Станом на 1 січня 1919 р. в інституті навчалось 5315 осіб [39]. З них 2751 особа чоловічої статі і 689 – жіночої. Чисельність православних істотно зменшилась (з 4246 у 1917 р. до 1434). Чисельність представників інших конфесій також скоротилася: католиків з 685 до 195, протестантів з 203 до 36, старообрядців з 26 до 14, караїмів з 12 до 3. Натомість зросла кількість євреїв (з 456 до 1561) [40] – це і не дивно, адже ж у березні 1917 р. було скасоване діюче в період імперії процентне обмеження на вступ євреїв до вищих навчальних закладів, так само як і межа осілості.

Нова влада (Директорія УНР) підтвердила чинність закону про державну мову, зобов'язавши до цього і керівництво Київського комерційного інституту, але на відміну від Гетьманату не могла забезпечити матеріальні потреби вузу. До того ж вже 5 лютого 1919 р. Київ удруге захопили більшовики.

Більшовики знов ліквідували посаду ректора і передали керівництво Комерційним інститутом комісару. Правда і за цих умов інституту вдалося прийняти 1655 абітурієнтів та зберегти основний професорсько-викладацький штат (76 осіб) [41].

31 серпня 1919 р. до Києва вступили війська Денікіна. А.Денікін проводив політику на відновлення дореволюційних порядків. Тож було відновлено стару структуру освітніх закладів, зокрема відновилась і посада ректора у вузах. Ректором Київського комерційного інституту з 26 вересня 1919 р. став проф. Сташевський (спочатку ця посада була запропонована К.Г.Воблому, але той відмовився). Цікаво, що в листі К.Г.Воблого до П.Р.Сльозкіна від 10 вересня 1919 р. міститься прохання очолити інститут, оскільки сам Воблий не може цього зробити

внаслідок обрання членом ВУАН (а ця посада забороняє займати іншу керівну посаду) [42]. Призначення Сташевського на посаду ректора зумовлювалось і його монархічними вподобаннями [43].

Денікінська влада, так само як і більшовики, надавала великої ролі політичній пропаганді. Тому вже на початку вересня 1919 р. денікінський відділ пропаганди звернувся до інституту з проханням виділити приміщення для проведення своїх курсів [44]. Натомість якоїсь суттєвої матеріальної допомоги інститут від білогвардійців (так само як перед цим і від більшовиків) не отримав. Погіршення економічного становища зумовило те, що у 1919 р. припинилося видання "Известий Киевского коммерческого института" [45].

Невдовзі після третього встановлення влади більшовиків у Києві (що відбулось 16 грудня 1919 р.), радянська влада створила спеціальний керівний орган вузу – об'єднане зібрання президиумів факультетських рад, яке очолював Орженцький. Така структура зберігалася до початку травня 1920 р.

Захоплення міста поляками, хоча і було нетривалим (з 6 травня до 12 червня 1920 р.), встигло позначитись і на долі Київського комерційного інституту – для керівництва ним було створено тимчасовий орган, що складався з 5 осіб (по одному представнику від викладачів кожного факультету, та по одному – від студентів кожного факультету, плюс голова – проф. Дубяньський, який був деканом комерційно-технічного факультету). Було відновлено традиційну вузівську структуру, змінено умови вступу до вузу та плату за навчання (500 руб. за семестр) [46]. Проте суттєвої реорганізації інституту не відбулося, оскільки вже 12 червня 1920 р. польські та українські війська відступили з Києва і в місті відновилася радянська влада.

Більшовики, взявши курс на докорінну зміну всіх сфер життя, відновили політику реформування освітньої сфери. І тепер цей процес став незворотнім, оскільки їхня влада міцно утвердилась. Саме впродовж 1920 р. завершилась і реорганізація Київського комерційного інституту. По-перше, було в черговий раз змінено керівництво інститутом – з 21 червня 1920 р. ректором став М.І.Міттіліно. Ще на початку березня 1920 р. Комерційний інститут був об'єднаний з Політехнічним інститутом у Київський інститут народного господарства (існує інформація і про його перейменування 4 березня 1920 р. на Економічний інститут). Проте невдовзі він знову став самостійним навчальним закладом і в липні 1920 р. був перейменований на Інститут соціально-економічних наук, а з 24 вересня 1920 р. (наказом №128) знову на Київський інститут народного господарства [47]. І це була не лише зміна вивіски: кардинально змінився професорсько-викладацький склад, контингент студентів, державна політика та й самі умови життя.

На жаль, архівні матеріали не зберегли статистики щодо студентського контингенту за 1920 р., але на підставі даних за 1921–1922 навчальний рік можна вести мову про його суттєве скорочення, до 2060 студентів [48] – тенденція, що спостерігалася впродовж 1920–1930-х рр. і зумовлювалась політичною кон'юктурою та рядом інших факторів.

Література

1. Державний архів м. Києва (далі – ДАК), ф 153, оп. 8, спр. 1550, арк. 76.
2. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 891, арк. 75 зв. – 76.
3. ДАК. Там само.
4. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 9, 10, 53, 134.
5. ДАК, ф. 94, оп. 1, ч. III, спр. 2856.
6. Чуткий А. І. Київський комерційний інститут: історія евакуації до Саратова та повернення до Києва / А. І. Чуткий // Шостыя міжнародныя Доунараускія чытанні. – Гомель, 2008.
Ч. 1. – 2008. – С. 46–59.
7. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 342, 514 – 519, 523, 697, 701–703.
8. Див. про це: Спекторский Е. В. Столетие Киевского университета Св. Владимира / Е. В. Спекторский. – Белград, 1935. – [репринт. вид.]. – К. : Киевский университет, 2007. – С. 85–90 ; Alma mater. Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. – К. : Прайм, 2001.
Т. 2. – 2001. – С. 7–85 ;
Кобченко К. А. "Жіночий університет Святої Ольги": історія Київських вищих жіночих курсів / К. А. Кобченко. – К. : МП Леся, 2007. – С. 194–196.
9. ДАК, ф. 16, оп. 346, спр. 38, арк. 221–222.
10. ДАК, ф. 871, оп. 1, спр. 30, арк. 34 зв.
11. ДАК, ф. 153, оп. 10, спр. 50.
12. ДАК, ф. 153, оп. 5, спр. 2508.
13. Там само, арк. 10–17 зв.
14. Там само, спр. 2510.
15. ДАК, ф. 153, оп. 14, спр. 196.
16. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 891, арк. 93.
17. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 1550, арк. 76.
18. ДАК, ф. 153, оп. 10, спр. 49.
19. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 891.
20. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 1550, арк. 76.
21. ДАК, ф. 871, оп. 1, спр. 30, арк. 34.
22. Там само.
23. ДАК, ф. 153, оп. 13, спр. 1 а, арк. 18, 21.
24. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 1154, 1155.
25. Там само, спр. 1155.

26. ДАК, ф. 153, оп. 13, спр. 1 а, арк. 92–93.
27. ДАК, ф. 153, оп. 13, спр. 1 а, арк. 6.
28. Там само, арк. 9.
29. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 1596, арк. 47–49.
30. Там само, арк. 137.
31. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 1596, арк. 185.
32. ДАК, ф. 153, оп. 13, спр. 1 а, арк. 35.
33. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 1550, арк. 46.
34. Там само, арк. 76.
35. Чуткий А. І. Наш університет в 1958–1969 роках / А. І. Чуткий // Економіст. – 2009. – № 36–39 (1267–1270). – С. 13.
36. ДАК, ф. 153, оп. 13, спр. 1 а, арк. 123.
37. Там само, арк. 96.
38. Наприклад, про арешти студентів в цей час див.: ф. 153, оп. 8, спр. 1550, арк. 28.
39. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 891, арк. 96.
40. Там само.
41. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 1550, арк. 46.
42. ДАК, ф. 871, оп. 2, спр. 67, арк. 190.
43. Чуткий А. І. Завершуючи реконструкцію ректорської галереї нашого університету (чотири невідомі ректори нашого вузу) / А. І. Чуткий // Економіст. – 2009. – № 5–7 (1275–1277). – С. 9 ; Alma mater. Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. – К. : Прайм, 2001.
Т. 1. – 2001. – С. 140–156.
44. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 1596, арк. 197.
45. ДАК, ф. 153, оп. 8, спр. 125; Там само, ф. 871, оп. 1, спр. 30. арк. 36.
46. ДАК, ф. 871, оп. 1, спр. 30, арк. 34 зв.
47. ДАК, ф. 871, оп. 1, спр. 30, арк. 34 зв.
48. Ф. 871, оп. 1, спр. 30, арк. 16.

УДК 94+378](477)(929)

А.О.Гомоляко

**Етапи педагогічної діяльності В.Ю.Данилевича:
від провінційного вчителя до університетського професора**

У даній статті автор аналізує етапи педагогічної діяльності В.Ю.Данилевича від провінційного вчителя до професора університету на основі спогадів його студентів та колег. Автор вказує на